

Våld i nära relationer – mot nya definitioner och förhållningsätt

Justine Van Lawick, klinisk psykolog och familjeterapeut

Familjevåldsproblematiken har fått ökad uppmärksamhet under de senaste decennierna och diskussionen har blivit alltmer mångfacetterad. Förövare ses även som offer liksom det omvända – offer är ofta också förövare. När det gäller våld i hemmet kan kvinnor vara lika våldsbenägna som män. Som forskare, politiker eller kliniker måste vi ändra vårt tänkesätt vad gäller familjevåld. I denna artikel redovisar jag först olika definitioner av familjevåld. Sedan följer en diskussion kring de olika synsätt som förekommer i debatten. Artikeln avslutas med olika idéer samt policyförslag.

Definitioner

När definieras ett visst beteende i en familj som en våldshandling? Kring detta förs en ständig debatt i olika sammanhang och av olika intressenter. Våldshandlingar kan påverka alla familjerelationer. Våld i hemmet definieras ofta som partnervåld men det kan även riktas mot ett barn, ett syskon eller en åldring eller någon annan familjemedlem. Definiering startar med att man benämner ett problem. Vi pratar om fysiskt, sexuellt eller känslomässigt våld, misshandel, relationsvåld eller familjevåld. Alla dessa benämningar refererar till beteenden som inte är respektfulla eller kärleksfulla, som står i motsättning till det vi anser vara mänsklig värdighet, autonomi, integritet och trygghet i en relation.

Våldsdefinitionen representerar en social konstruktion som är kopplad till ett tidsmässigt-, socialt- och kulturellt sammanhang. Sålunda accepterades fysisk bestraffning av kvinnor och barn under första hälften av förra seklet och sågs inte som våldsbeteende. För närvarande är det många som inte talar om våld då en kvinna slår sin man. Inom forskningslitteraturen kan man hitta många olika definitioner. Ibland fokuserar definitionen på effekter: familjevåld innebär att skada någon, fysiskt, sexuellt eller känslomässigt. Andra definitioner fokuserar på maktskillnader: familjevåld utövas av en person med makt för att åstadkomma smärta eller fruktan med syfte att kontrollera och förtrycka samt att få sin vilja fram mot den andra personens önskan.

American Academy of Family Physicians (2002) definierar familjevåld som "avsiktlig terror eller misshandel av barn, vuxna eller åldringar av familjemedlemmar, livspartner eller vårdare för att få makt eller kontroll över offret". Problemet med denna definition är ordet avsiktlig. Är allt våldsamt beteende avsiktligt? Då en förälder är mycket ångerfull eller upprörd efter att ha tappat kontrollen och slagit sitt barn, kan vi då hävda att det var en medveten misshandel? Då en kvinna attackerar sin man utifrån att hon är våldsamt frustrerad över hans avståndstagande beteende, kan hennes avsikt då vara att få kontakt med honom, inte att skada honom? Många hävdar att våldsbeteende kan förekomma utan att någon avser det då konflikter hamnar utom kontroll.

Debatten handlar också om svårighetsgrad, omfattning och intensitet i det beteende som skadar familjerelationer och individer för att man ska kalla det våldsutövning. Många av dem som fått stopp på fysiskt våld mot dem själva säger att de kan glömma slagen, men inte de förödmjukande orden eller att de fortsätter att ha mardrömmar om "den otäcka blicken". Ett enda svårt eskalerande raseriutbrott kan räcka för att allvarligt skada en nära relation.

En annan viktig fråga handlar om våld vid bestraffning av barn, uppfostringsvåld. Är detta misshandel eller är det acceptabelt då det används på ett medvetet och kontrollerat sätt för att uppfostra barn?

Straus och Runyan (1997) har funnit att de flesta fall av fysisk misshandel mot barn inträffar då den vuxna tappar kontroll i uppfostringsituationer. Uppfostringsvåld där föräldern tappar kontroll gör att barn riskerar skador, både fysiskt och psykiskt. Det är skälet till att det i de flesta europeiska länder är förbjudet i lag att använda någon form av våld mot barn. I USA har det funnits ett starkt motstånd mot att förbjuda våld i uppfostringsyfte mot barn, både bland professionella och allmänhet. Ett av problemen är att även de mest våldsbenägna föräldrarna tror att deras "smisk" är ett svar på ett beteende hos barnet som behöver disciplineras (Banjet & Kazdin, 2003).

Det är sant att barns beteenden kan vara mycket frustrerande och att det kan vara svårt för föräldrar att vara lugna och kontrollerade och inte ta till fysisk bestraffning. Att det kan finnas förståelse för föräldrar i detta avseende ursäktar dock inte okontrollerat beteende. Den positiva konsekvensen av lagar som förbjuder uppfostringsvåld gör att vuxna inte kan gömma sig bakom pedagogiska argument. Den negativa aspekten är att vi kriminaliserar ett vanligt förekommande beteende. Vi hamnar mellan Scylla och Charybdis, och göra det klart att våld mot barn förorsakar mycket lidande och problem, såväl biologiskt som psykologiskt. Samtidigt måste man förstå och stödja föräldrar som har en stor och svår uppgift att uppfostra barn i en komplex tid.

Förutom att diskussionen om definitionen av våld är långt ifrån färdig så finns ingen konsensus om de orsaker och motiv som leder till våldsbeteenden. En mängd olika orsaker förs fram i litteraturen. En teori är att våldet har sin grund i patriarkatet; män vill kontrollera och äga sin kvinna. En motsatt åsikt som finns idag är att kvinnor genom emancipationen har blivit så starka i familj och samhälle så att män upplever en existentiell kris och känner sig otillfredsställda och ej behövda (Groen, 2009). Andra hävdar att psykopatologi är den största orsaken (Dutton, 2006). Andra teorier som förs fram föreslår att sociala förhållanden som diskriminering, bristande resurser och dåliga bostäder leder till stor frustration och våldsamt beteende eller att en kultur som handlar om ära och skam utgör grunden till våld (Levinson, 1989).

Det blir därför viktigt att inte bara fokusera på den relationella effekt våld har på offret utan man behöver också sätta våldsbeteende i familjer i sitt sammanhang. För att kunna förstå familjevåld måste vi ta hänsyn till hela sammanhanget; kulturellt, socialt, könsskillnader, socialisering, maktskillnader, psykopatologi, fysisk sjukdom och andra stressfaktorer.

Det står därför klart att vi måste skilja mellan olika typer av våld i hemmet, utifrån analys av sammanhang och familjedynamik. Vi måste skilja på de två huvudtyperna av våldsamt beteende "intim terrorism" och "situationsvåld" och det bör få olika konsekvenser vad gäller juridiskt och terapeutiskt arbete.

Två typer av familjevåld

Det finns en typ av våld där en person önskar dominera och kontrollera andra. Johnson (2008) kallar denna typ av våld för "intim terrorism" där en person terroriserar den/de andra. Det är oftast män som är förövaren i detta fall. Kontrollbehov är den starkaste drivkraften bakom denna typ av beteende.

Det finns också en typ av våld som uppstår då konflikter eskalerar och kontrollförlust blir en central aspekt av dynamiken. I detta så kallade "situationsvåld" (Johnson, 2008) finns det ingen signifikant

skillnad mellan män och kvinnor vad gäller förekomst och graden av våldsamt beteende (Dutton, 2006; Straus, 2009).

Förekomst av familjevåld

Relaterat till diskussionen om definitioner och orsaker finns även olika åsikter om den statistik som finns i detta ämne. Det är frågan om ett så komplext och multidimensionellt problem så att ingen enskild forskning kan sägas ha fångat fenomenet. Ingen vet exakt omfattningen av förekomsten av familjevåld.

Det är inte heller frågan om ett nytt fenomen, det har antagligen funnits alltsedan mänsklighetens begynnelse. Tanken att vi ska kunna utrota familjevåld genom effektiv lagstiftning och behandling är illusorisk. Vi har emellertid börjat förstå att familjevåld är ett socialt problem som har stora konsekvenser för hälsa, ekonomi och socialt liv. Vi måste göra allt vi kan för att begränsa familjevåld, att minska problemet och de konsekvenser det medför.

Människor löper större risk att bli slagna, sparkade, förödmjukade, hotade, våldtagna, skadade eller dödade av familjemedlemmar i det egna hemmet än någon annan stans. Detta verka gälla över hela världen (Hamel & Nicholls, 2007). Det är svårt att acceptera bilden av familjen som den våldsammaste institutionen i samhället. Man vill hellre behålla bilden av familjen som det varma, intima, trygga och lugna boet, tillflykten i en hjärtlös värld.

Bevisen för att det inte finns könsskillnader gällande situationsvåld är överväldigande. Däremot kan man säga att när det gäller "intim terrorism" och sexuellt våld så är 80% av förövarna män.

Nya perspektiv

I slutet av förra seklet förde forskare och kliniker fram nya perspektiv till familjevåld då de visade att även kvinnor kan vara våldsamma och män offer. Tonåringar av båda könen kan utöva våld mot sina föräldrar och vuxna barn mot sina åldriga föräldrar. Bröder och systrar kan skada varandra. Våldet finns i lika stor omfattning hos samkönade par som hos heterosexuella. En bild framträder som visar att familjevåld är ett sort och komplext problem för alla människor.

Fast det finns starka bevis för att det inte förekommer några könsskillnader vad gäller familjevåld så hävdar företrädare för kvinnorörelsen motsatsen. En viktig forskare på detta område (Strauss, 2010) föreslår att det är svårt att acceptera detta eftersom vid andra brott så är majoriteten förövare män. Dessutom är fruktan och skadorna för kvinnor allvarligare. Men många kvinnoföreträdare skulle behöva förändra sina trossystem kring män och kvinnor.

Det är inte bara i forskning som kvinnors våld blir tydligare. Det visar sig också i den kliniska praktiken. Det är ofta svårt att avgöra vem som är offer och förövare då man sitter i samtal kring eskalerande konflikter. Som tidigare sagts så är det både och. Det är därför nödvändigt att hålla par- och familjedynamiken i fokus för behandlingen.

Nya strategier och policies har införts i vissa europeiska länder. Då det förekommer misstankar om familjevåld inleder man en riskbedömning, oftast av speciellt utbildade poliser eller socialarbetare. Riskbedömningen gör att man t ex i Österrike kan avlägsna förövaren från hemmet tio dagar eller mer. Under denna period ser man till att ge stöd och behandling till alla inblandade. Det positiva med

detta är att barnen kan bo kvar hemma med en av vårdarna och att nätverket inte splittras. Ett problem har dock visat sig genom denna nya strategi och det är att det oftast är männen som får flytta hemifrån. Polis och andra professionella har alltmer insett att det inte är så lätt att avgöra vem som är offer och förövare. I Holland har man därför börjat ändra terminologin till "stannande partner" och "lämnande partner". Ett problem som uppstått med denna nya strategi är att man använder den alltför ofta. Många familjer splittras i onödan, vilket kan leda till nya konflikter och våld i nätverket.

Att förstå dynamiken

Vi kan koppla eskalering till viss frustration i mänskliga relationer. Bakom mycket frustration ligger romantiska illusioner och parrelationer och familjeliv. Personer som har försumrats eller skadats under uppväxten kan ha förväntningar på att partnern och barnen ska kompensera detta lidande genom att älska dem för evigt. I den verkliga världen skapar detta mycket frustration (van Lawick, 2009).

Det som provocerar frustration är vanligen sådant som handlar om ojämlikhet, respektlöshet, försummelse, maktlöshet etc. Alla dessa triggers till våld förstärks av missbruk, stress av olika slag, relationsproblem och annat.

Frustration leder till eskalering

Varje eskalering startar med en källa till frustration, vilket leder till irritation. Då denna frustration ökar, går irritationen över i ilska och senare i raseri, tills man slutligen går över gränsen. Det finns flera uttryck för detta "gå för långt", "tappa greppet" osv.

Då stressnivån ökar når kroppen en alarmfas, nivån på blodtryck, hjärtslag, muskelspänning och stresshormoner ökar. Andningen ligger högt och är snabb och grund. Medveten reflektion försvåras och primitiva delar av hjärnan aktiveras. Här dominerar tre funktioner; att ta strid, fly eller stelna till. I detta läge blir den andre din fiende, en fiende som man vill attackerera eller fly från eller någon som gör dig paralyserad av fruktan. I attackläget använder man ord eller fysiska handlingar. Lösningssinriktat beteende och reflektion är inte möjligt i detta sinnestillstånd. Höga stressnivåer fördummar människor och får dem att skada varandra.

Denna process startar ofta genom att en individ vill övertyga en annan om att ha rätt. Man lyssnar inte utan försöka övertyga den andre. Invändningar ses som avvisanden. Allt handlar om attack och försvar. Då ingen segrar börjar man använda allt mer metoder för att övertyga den andre; höjd röst, dra in andra personer, hot etc. Kommunikationen blir alltmer "svart-vit", "allt eller inget", "alltid eller aldrig". Den andre blir en karikatyr utan nyanser, en fiende. Eftersom ingen lyssnar ordentligt känner ingen sig bekräftad. Båda parterna anser att den andre inte vill lyssna.

Då man lugnar ner sig känns det ofta obegripligt att man skulle kunna eller vilja skada den andre. Familjemedlemmar skäms ofta efter ett utbrott och man kan känna sig deprimerad eller t.o.m självmordsbenägen. Det är bara då organismen lugnat sig som samtal, reflektion och försoning blir möjlig igen.

Eskalering kan ha samband med destruktiva mönster som intensifierar eskaleringarna. Man trycker på varandras ömma punkter. De destruktiva mönster som hör till detta har två grundformer; attack

och försvar eller attack och attack. Oftast förekommer en blandning av dessa (Johnson, 2004). Att känna igen dessa mönster och den smärta som finns i detta kan göra att det blir möjligt att bryta mönster och skapa lugn. Ansvaret faller förstås olika när det handlar om vuxna och barn.

De-eskalering kräver lyssnande och uppriktiga försök att försöka förstå de underliggande känslorna och motiven hos den andre. Det skapar positiva känslor hos den andre, men det betyder inte att man måste hålla med varandra. Resultatet kan bli att "vi är överens om att vi inte är överens". På så vis blir den andre en person som man kan tycka olika eller lika som, snarare än en fiende som vill dominera eller tvinga den andre på något sätt.

Behandling

Att skapa säkerhet för alla familjemedlemmar är det viktigaste målet i alla behandlingsmodeller. Olika behandlingar startade under förra seklet med fokus på misshandlade kvinnor. Genom skyddsboenden och kvinnogrupper arbetade man med att medvetandegöra och stärka misshandlade kvinnor så att de skulle kunna se till sin egen och sina barns säkerhet bättre.

Senare startade även verksamheter för manliga förövare, där man ofta utgick från tanken att män slår kvinnor för att de tycker att de har rätt att göra i avsikt att kontrollera dem. Dessa män behövde uppfostras och socialiseras på nytt för acceptera att kvinnor är lika mycket värda och att välja en annan maktbalans i kärleksrelationer. En del män blir hjälpta genom programmen men återfallsprocenten verkar vara så höga att vi inte kan säga att de har varit en framgångsrik metod för att minska familjevåld (Babcock, 2004). En förklaring kan vara att dessa behandlingsprogram ofta utgår från en ensidig förklaringsmodell om patriarkatet. Man tar inte hänsyn till dynamiken i parrelationen, det sociala sammanhanget, familjedynamiken och eventuell psykopatologi.

Vi måste hela tiden skilja mellan olika dynamik vad gäller familjevåld. När det gäller personer (mest män) som vill ha kontroll över andra familjemedlemmar kan beteendet ofta förklaras genom ett patriarkaliskt trossystem vilket är många fundamentalistgruppers utgångspunkt. Men det kan också förklaras genom psykopatologi, personliga problem och anti-socialt beteende. Det betyder i sin tur att vi måste räkna med kvinnliga förövare också. En noggrann bedömning blir därför nödvändig för att man ska kunna ge olika behandlingsprogram till olika grupper av individer.

Då män (och några få kvinnor) återfaller i kriminellt och våldsamt beteende brukar även ett anti-socialt beteende förekomma. Dessa förövare tas bäst om hand inom rättspsykiatri. De behöver träna på att kontrollera sig själva och se andra människor som jämlikar. Professionella söker fortfarande efter bra behandlingsmetoder för denna grupp

De finns också program som är gruppbaseade eller som bygger på individualpsykoterapi och som utgår från anknytningsteori. Man kan få kvinnor (och några män) att se sina begränsningar, att bli mer närvarande i familjerelationer och att ta ansvar för sin egen och utsatta familjemedlemmars säkerhet. Ofta måste man kombinera detta med missbruksbehandling.

Dessa program är delvis framgångsrika men den höga andelen återfall är problematisk. Det beror på att offer och förövare hänvisas till samma program och att man inte gör en klar skillnad mellan "intima terrorister" och dem som ägnar sig åt situationsvåld. När det handlar om situationsvåld kan de mönster som leder till eskalering bli tydliga genom par- och familjeterapi. Man kan beskriva och

förklara eskalationsprocessen och tillsammans diskutera strategier för att få stopp på denna process. Det är avgörande att kunna lugna sig själv och andra.

Terapeuter har en grannliga roll här genom att försöka förstå alla familjemedlemmar. Man kan göra det genom att ställa öppna frågor och låta familjemedlemmarna göra sina egna berättelser om frustrationer, om goda avsikter och om smärta och sorg. Terapeuten kan genom sina frågor och genom att lyssna till olika röster även hjälpa familjemedlemmar att lyssna på varandra igen. Detta kan vara den mest effektiva interventionen. De kan göras vid individual-, par- och familjeterapi liksom vid gruppbehandling. Att se dig själv genom någon annans ögon är ett användbart terapeutiskt verktyg vid gruppbehandling.

Konsekvenser

Utifrån dessa nya tankar och kunskaper om den dynamik som förekommer då våld tar olika uttryck i familjers liv vill jag föreslå följande:

- Våld i familjer är en kriminell handling och därför syftar lagstiftningen till att sätta ramar för vad som är acceptabelt beteende. Tvångsbehandling kan vara en alldeles nödvändig del av en dom.
- En utredning behövs för att avgöra den mest adekvata insatsen. I fall med en kontrollerande partner och ett anti-socialt beteende bör behandlingen av förövaren ske i ett rättspsykiatriskt sammanhang och stöd ges till partnern och familjen. Om paret vill fortsätta leva tillsammans måste man vara mycket uppmärksam på framtida säkerhet. Barn som bevittnar våld mellan föräldrar och andra vårdare lider psykologisk skada. Därför är full uppmärksamhet och stöd till barnets behov ett måste.
- Socialtjänsten behövs ofta för att hjälpa till med ekonomiska svårigheter, bostäder och andra frågor som hör till vardagslivet.
- Den aktuella lagstiftningen i Holland gällande våld i hemmet gör det nödvändigt med skyddsbedömningar. Därför kan man inte förvänta sig att bara polisen själva ska ingripa vid sådana situationer. Välutbildade professionella som inte är rädda för våld och som kan bedöma våldsdynamiken utifrån ett systemiskt perspektiv kan göra en outhärlig insats. De kan tillsammans med familjemedlemmarna bedöma vilka insatser som är lämpligast i varje enskilt fall. En öppen dialog kring ett möjligt förbud att vistas hemma kan underlättas; huruvida det vore bra, vem som bör lämna hemmet under tio dagar, vilken hjälp som behövs under tiden och hur man kan organisera en säkerhetsplan på kort och lång sikt.
- För att på ett effektivt sätt ska kunna få stopp på eller minska familjevåld behövs ett professionellt nätverk. Nätverksmöten med professionella och ibland med det privata nätverket där man diskuterar och tar beslut om möjliga insatser gör dessa mer effektiva och minskar ofta antalet inblandade professionella. Ibland är tio eller fler professionella engagerade i att hjälpa samma familj och det skapar ofta nya problem. Polariserande konflikter mellan ett par kan till exempel ge upphov till parallellprocesser mellan professionella. Man tar parti för olika parter och bekämpar varandra. Vi professionella måste inse att det inte finns någon enkel sanning och att vi måste samarbeta för att kunna vara till hjälp.

Slutsatser

Det är nödvändigt att sätta familjevåld i ett sammanhang för att kunna komma bort från ett förenklat förövare-offer perspektiv. Den komplexa problematiken vid familjevåld kräver att man gör noggranna och kompetenta bedömningar från början som tar hänsyn till analyser av dynamiken i par- och familjerelationerna och i kontexten. För att kunna arbeta utifrån dessa bedömningar måste insatserna från polis, socialtjänst och psykiatri ske i ett teamsamarbete.

Referenser

American Academy of FamilyPhysicians (2002)

<http://www.aafp.org/online/en/home/policy/policies/f/familyandintimatepartner-violenceandabuse.html>

Babcock, J. C., Green, C. E., & Robie, C. (2004). Does batterers' treatment work? A meta-analytic review of domestic violence treatment. *Clinical Psychology Review*, 23(8), 1023–1053.

Benjet, C., & Kazdin, A.E. (2003). Spanking children; The controversies, findings, and new directions. *Clinical Psychology Review*, 23, 197-224.

Dutton, D.G. (2006). *Rethinking Domestic Violence*. Vancouver: UBCPress

Groen, M. & M.J. van Lawick (2009). *Intimate warfare, regarding the fragility of family relations*. London: Karnac

Hamel, J. & Nicholls, T.L. Ed. (2007). *Family Interventions in Domestic Violence. A handbook of gender inclusive theory and treatment*. New York: Springer Publishing Company.

Johnson, S. (2004). *The practice of emotionally focused couple therapy*. New York: Brunner Routledge

Levinson, D. (1989). *Family violence in cross-cultural perspective*. Newbury Park: Sage

Omer, H. (2003). *Non-Violent Resistance A New Approach to Violent and Self-Destructive Children*. Cambridge University Press

Straus, M.A. (2009). Current controversies and prevalence concerning female offenders of intimate partner violence why the overwhelming evidence on partner physical violence by women has not been perceived and is often denied. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 18:1–19,

Straus, M. A. (2005). Women's violence toward men is a serious social problem. In D. R. Loseke, R. J. Gelles & M. M. Cavanaugh (Eds.), *Current controversies on family violence* (2nd ed., pp. 55–77). Newbury Park, CA: Sage Publications

Översättning: Bengt Weine, februari 2013

Justine Van Lawicks bok "Våld i nära relationer" utkom på Studentlitteratur 2013